TIPOLOGIA INTELECTUALULUI (ROMÂN) ÎN JURNALUL MONICĂI LOVINESCU, 1985-1988 (II)

OANA FOTACHE[1]
Universitatea Bucureşti

REPRESENTING (ROMANIAN) INTELLECTUALS. CASE STUDY: MONICA LOVINESCU'S DIARY, 1985-1988 (II)

Abstract

This paper attempts at identifying the intellectual profiles and attitudes that are characteristic for the last period of Romanian communist society, as they are represented by the literary critic and essayist Monica Lovinescu in her *Diary*, 1985-1988 (Humanitas, Bucharest, 2002). In the first part we have reviewed the theoretical aspects of the intellectual issue in recent researches, tracing the main characteristics that define it, as well as the attempts to draw a typology, to classify the functions and to reveal the contemporary status of the intellectual. The second part concentrates upon the positions that were occupied by the intellectuals living in Romania or in diaspora in the structure of the intellectual field from the end of the 80s, upon the current debates in that period, and also the role played by Monica Lovinescu in maintaining the civic and democratic conscience of Romanian intellectuals. The methodological starting point of our paper is represented by the French sociologist Pierre Bourdieu's theory on the intellectual field (see, among other works, *Homo Academicus*, 1984, and *Les Règles de l'Art,* 1992). The conclusions will try to establish a comparison between the Romanian 'version' of the intellectual during the communist epoch, and the Western theories on this professional and social instance.

Key words: *intellectual field, exile, social and ideological positions*

---

[1] Oana Fotache teaches literary theory at the Faculty of Letters, University of Bucharest. She has defended her Ph.D. thesis in 2006 on the subject of *Discourses on Method in Postwar Romanian Literary Criticism* (magna cum laude). Her fields of academic interest include literary theory, comparative literature, history of mentalities, theory of criticism. Membership: founding member and scientific secretary of the research center "Tudor Vianu" at the University of Bucharest; founding member of the Romanian Association of General and Comparative Literature (ALGCR); member of College English Association (USA).Oana Fotache has edited an anthology of literary theory (University of Bucharest Press, 2005). She is the author of academic articles published in collective volumes and signed over 50 articles and reviews published in literary and cultural journals in Romania and abroad (*Euresis. Cahiers roumains d'études littéraires*, *New International Journal of Romanian Studies, Literary Research/ Recherche littéraire*, *Analele Universităţii Bucureşti, Observator cultural, Cuvântul* etc). oana_fotache@yahoo.com

BDD-A2434 © 2008 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:00:58 UTC)

În sfera discursului public românesc de după 1989 tema intelectualului ocupă un loc important. Studii istorice dedicate intelectualilor apăruseră şi în deceniul anterior (de pildă, Al. Duţu, *Intelectuali din Balcani în România – sec. XVII-XIX*, Editura Academiei RSR, 1984); dar discuţia nu avea cum să fie una deschisă şi liberă (în măsura posibilului) de ideologie. Cea mai elocventă mărturie în acest sens o reprezintă alegerea unui trecut cât mai îndepărtat ca obiect de cercetare. Odată cu schimbarea de regim politic, ştiinţele umane încep să-şi recartografieze teritoriul şi în România, încercând totodată să recupereze decalajul imens care le separa de direcţiile occidentale de cercetare. O etapă semnificativă în acest proces de sincronizare este marcată de traduceri; în domeniul care ne interesează aici, studiile de referinţă ale lui Jacques Le Goff, Pierre Bourdieu sau Christophe Charle ajung să fie accesibile şi unui public românesc mai larg. În acelaşi timp, apar volume semnate de autori români, unele cu miză istoric-academică (Ana Selejan, *Trădarea intelectualilor*, 1992; Elena Siupiur, *Intelectuali, elite, clase politice în Sud-Estul European: secolul XIX*, 2004; Dan Cătănuţ şi Dan Berindei, *Intelectuali români în arhivele comunismului*, 2006), altele de interes politic/-ologic (*Intelectualii în Europa de Est* al lui Mihai C. Botez, 1993) sau sociologic (Mihai Dinu Gheorghiu, *Intelectualii în câmpul puterii. Morfologii şi traiectorii sociale*, 2007). La graniţa mai multor discursuri disciplinare se situează controversata carte a lui Sorin-Adam Matei, *Boierii minţii. Intelectualii români între grupurile de prestigiu şi piaţa liberă a ideilor,* 2004 sau volumul semnat de Adrian Gavrilescu, *Noii precupeţi. Intelectualii publici din România de după 1989*, 2006.

Toate aceste titluri, ca şi altele, cu caracter mai pronunţat eseistic, sunt relevante pentru impactul pe care figura intelectualului îl are în societatea românească recentă. A existat – şi există încă, fără îndoială – şi o întreagă discuţie purtată în sfera publicisticii cu privire la statutul intelectualului, la misiunea socială a acestei clase etc. Contextul istoriei româneşti din ultimele decenii a furnizat numeroase situaţii dramatice la care intelectualii au reacţionat, într-un fel sau altul. În cele ce urmează mă voi ocupa de un document cu totul aparte, care realizează o panoramă extrem de cuprinzătoare a poziţiilor şi relaţiilor specifice câmpului intelectual românesc din ultimii ani ai comunismului – fără să fie un studiu istoric sau sociologic în mod programatic; un document care înfăţişează caractere şi situaţii umane tulburătoare pe un fundal istoric tensionat – fără să fie vorba de un roman, fie el şi realist sau „inspirat din fapte adevărate". Mă refer la *Jurnalul* Monicăi Lovinescu din perioada 1985-1988, al doilea din seria publicată de Editura Humanitas începând din 2002.

Perioada pe care o reconstituie acest text este una îndeajuns de apropiată de prezent pentru a face dificilă o perspectivă istorică justă asupra faptelor, dar şi despărţită fundamental de orizontul actual, încât să pară străină sau ficţionalizată în ochii unui cititor mai tânăr şi neprevenit. De fapt, realitatea ni

BDD-A2434 © 2008 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:00:58 UTC)

se prezintă atât de puţin prelucrată (în sensul literaturizării sau al unei intervenţii ulterioare asupra textului) în aceste pagini, că ar fi o aproape o frivolitate să punem problema „autenticităţii", a gradului de „sinceritate" în legătură cu acest *Jurnal,* în felul în care se procedează de obicei cu literatura zisă „de frontieră". Desigur că nu putem aduce argumente infailibile în sensul acesta, în afara staturii morale a autoarei (şi, poate, a faptului că *Jurnalul* publicat va fi folosit ca mărturie cu statut cvasi-juridic în diverse polemici ulterioare ale „personajelor" sale). Monica Lovinescu – în calitate de autor implicat, ca să folosim o noţiune naratologică mai puţin tehnică decât altele – nu dă prea mare importanţă acestor pagini; referinţele metatextuale sunt la „carnetele mele" sau „agenda mea", cu rolul modest de aide-mémoire. Adevărata importanţă o au faptele ce constituie această memorie – contactele cu oamenii, construirea unui sentiment de solidaritate între membrii exilului românesc şi cei rămaşi în ţară, pentru a ajunge la conştiinţa unei misiuni comune. Calitatea unică a *Jurnalului* Monicăi Lovinescu este de a putea funcţiona ca studiu ştiinţific de natură socio-istorică graţie plasării autoarei la intersecţia mai multor linii de forţă: ca mediator între diverse grupuri ale intelectualilor din ţară, ca membru al mai multor exiluri româneşti pariziene (politic/literar/publicistic), ca redactor la biroul din Paris al postului de radio Europa liberă (din 1962).

Ce înseamnă să fii intelectual, după Monica Lovinescu? Am putea răspunde invocându-l pe autorul unui alt jurnal remarcabil - Mihail Sebastian. Pentru martorul evenimentelor teribile ale anilor 1935-1944, între calităţile cele mai preţuite se numără „eleganţa morală", „respectul ideilor", „sentimentul estetic al vieţii" (*Jurnal*, Humanitas, 1996, p. 566). În spiritul unei tradiţii nu doar moştenite, ci încorporate (ceea ce sociologul Pierre Bourdieu desemnează prin termenul de *habitus*), Monica Lovinescu aşază probitatea, moralitatea (fireşte, nu în sensul îngust al cuvântului), fermitatea în reacţii, civilitatea pe primele locuri în catalogul virtuţilor unui intelectual. Acestea sunt mult mai importante şi mai rare decât valoarea „profesională" a cuiva. „Talentul, la noi, prisoseşte. Caracterul e infinit mai rar", notează autoarea *Jurnalului* (p. 308). Unul dintre efectele cele mai nocive ale regimului comunist a fost tocmai degradarea morală a oamenilor, vulgarizarea societăţii, redusă, cum ar fi spus Noica, la stadiul de „populaţie". Monica Lovinescu ţine să semnaleze distincţia ori de câte ori o întâlneşte. Iată, de pildă, elogiul adus Danei Dumitriu: „Era de-o calitate umană, de o rectitudine morală, de-o fineţe şi discreţie rare în peisajul românesc" (p. 242).

Exigenţele autoarei nu sunt condiţionate etnic sau politic: sunt amendate atât laşitatea occidentalilor (p. 53, 66), cât şi lipsa congenitală de reacţie a intelectualilor români („Cum să mai visezi că intelectualii români ar putea ajunge să alcătuiască un KOR, cînd cei mai buni dintre ei nici nu sînt în stare să-şi dea seama ce citadelă de neînlocuit e *Secolul 20*.", p. 171). Orbirea politică se manifestă (şi e cu atât mai gravă) şi în condiţiile unui regim democratic: „Dar de ce să ne plângem doar de pasivitatea românului sub vremi cel puţin cumplite,

BDD-A2434 © 2008 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:00:58 UTC)

când francezul e pasiv faţă de presiunea – infinit mai blîndă – a propagandei de stînga. Cum să ne uimim de lipsa de memorie a românului, cînd francezul, cu toate informaţiile la îndemînă, a uitat ce s-a petrecut în 1981?" (p. 298).

Intelligentsia românească nu ajunge la o conştiinţă de grup în stare să-i susţină acţiunile cu miză politică. Nucleele de disidenţă sunt de cele mai multe ori strict individuale (Mihai Botez, Dorin Tudoran, Bujor Nedelcovici, Dan Petrescu ş.a.), fără a reuşi să coaguleze în jurul lor forme de reacţie mai consistente. Când mişcările de protest devin mai semnificative numeric, ele se datorează unor grupuri socio-profesionale relativ omogene (muncitorii de la Braşov, studenţii din marile centre universitare, în 1987). Intelectualii români se orientează către o formulă de „rezistenţă prin cultură", pe care Monica Lovinescu o deplânge ca estetizantă şi lipsită de forţă, în contextul est-european: „văzând sumarul promis de cehi sau polonezi pentru numărul din *L'Autre Europe* consacrat culturii în Est, suspinăm. Noi nu avem aproape nimic. Eseiştii noştri, chiar exilaţi, fac... literatură" (p. 212). Sau: „pe măsură ce situaţia în ţară se degradează, apropiindu-se de gradul zero al mizeriei fiziologice şi culturale, scriitorii devin mai rafinaţi, mai experimentalişti. Pentru a face să explodeze o realitate devenită insuportabilă? (...) Nu înlătur însă ipoteza – contrară – a evaziunii în deliciile esteticului şi rebusurile teoriei literare" (p. 226). Devine evident că, în aceste condiţii, funcţia critică a discursului intelectual se efasează aproape complet, covârşită de un textualism gratuit şi inactual.

Dimensiunea cea mai interesantă a acestui *Jurnal* o constituie, fără îndoială, tipologia intelectualităţii româneşti, din ţară şi din exil, cu alianţele, conflictele sau armistiţiile ei, mereu în mişcare. O primă observaţie: Monica Lovinescu are contacte cu (şi reprezintă, în consecinţă, în notaţiile ei) toate zonele profesionale în care tipul clasic de intelectual se manifestă. Cele mai proeminente sunt, desigur, lumea literară şi artistică, cea universitară şi sfera jurnalisticii culturale. *Jurnalul* e populat mai ales de scriitori, critici literari şi critici de artă, pictori, regizori, profesori, ziarişti; dar şi de filosofi, lingvişti, matematicieni, istorici, ingineri, doctori. Condiţiile de acces în acest club de elită par să fie două: ecoul cultural şi relevanţa civică (eventual politică) a luărilor de poziţie definitorii pentru profilul celor în cauză. Nu doar indivizii, ci şi instituţiile culturale devin veritabile „personaje" ale *Jurnalului*; Uniunea Scriitorilor, revistele literare şi culturale (*România literară, Secolul XX*, dar şi, la polul opus, *Luceafărul, Săptămîna* etc.) sunt printre cele mai vizibile. Iar, în diaspora pariziană – radioul (*Europa liberă*), revistele (*Limite*, *Ethos* ş.a.), cenaclul condus de Leonid Mămăligă, Liga animată de Annette Laborey etc.

BDD-A2434 © 2008 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:00:58 UTC)